

ԱՂԹԱՄԱՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ

Գրիգոր Բ. Վկայասեր Հայրապետ (1066-1105) իր կտակին մէջ փափաք յայտնած է, որ Բարսեղ Ա. Անեցի (1105-1113) կաթողիկոսէն ետք, իր բոլոր բոլոր Գրիգորը բազմեցնեն հայրապետական աթոռին վրայ: Բարսեղի վաղաժամ մահուան պատճառով, Գրիգոր Գ. Պահլաւունի (1113-1166) կաթողիկոս կ'օծուի քսան տարեկանին եւ անուղղակիօրէն պատճառ կը դառնայ Աղթամարի կաթողիկոսութեան գոյութեան:

Քննունդի մերձ Կարմիր վանքին մէջ հաւաքուած աշխարհական ու եկեղեցական ժողովականներ, որոնց մէջ անուանի էին Կոմագեմէի Վասիլ Կամսարական եւ Կիլիկիոյ Թորոս Ռուբինեան իշխանները եւ Սեաւ լեռնեցի վարդապետներ, սիրայօժար ընթացք տուին Վկայասերի կտակին, անոր անձին նկատմամբ խոր յարգանք տածելով:

Այդ ժողովին որոշումին դէմ ըմբոստացաւ Աղթամարի եպիսկոպոս Դաւիթ Թոռնիկեան: Գրիգորի թերահաս տարիքը պատրուակելով, ան մերժեց ընդունիլ Գրիգորի կաթողիկոսութիւնը եւ Ձորավանքի եկեղեցիին մէջ կաթողիկոս ձեռնադրուեցաւ իրեն համախոհ հինգ եպիսկոպոսներու կողմէ:

Թոռնիկեան ամրապնդելու համար իր կաթողիկոսութեան հեղինակութիւնը ջանաց կողմնակիցներ գտնել: Անիի աթոռէն մերժուեցաւ քայք Սինեաց եւ Արտագու աթոռներէն համակրութիւն

ստացաւ. թէեւ անոնք կարճ ժամանակ ետք խզեցին իրենց յարաբերութիւնը Աղթամարի հետ:

1114ին, Կարմիր վանքին մէջ գումարուած երկրորդ ժողովին, որուն իրենց մասնակցութիւնը բերած էին 2500 պատգամաւորներ «կը նշուին ու կը հերքեն ապստամբութեան գլուխն ու հետեւողները» եւ կը հաստատեն Գրիգորի Ամենահայոց կաթողիկոսութեան վաւերականութիւնը:

Օրմանեան Սրբազան յիշեալ դէպքը նկարագրելէ ետք կ'եզրակացնէ. «Պատմական ճշմարտութեան համաձայն ապստամբ մըն է (Թոռնիկեան), Լուսաւորչի Աթոռին դէմ հակաթոռ մը, եւ եկեղեցւոյն պառակտումներուն պատճառ եղող մէկ մը ... Աղթամարցի Դաւիթին ձեռնարկը ընդհանուր կացութեան եւ պաշտօնական դիրքին վրայ ազդեցութիւն չունեցաւ, հայրապետական աթոռին ուղիղ յաջորդութիւնը չխանգարուեցաւ, քայք եկեղեցւոյ մէջ բաժանում մը ստեղծելու պատճառ եղաւ, որ քաւական դարեր շարունակեց իրրեւ դատապարտեալ հերձուած» (Ազգ. Ա. Հտր. էջ 1852-1854):

1895ին, Խաչատուր Բ. Շիրոյեան Կաթողիկոսի (1864-1895) մահով վերջ գտաւ Աղթամարի կաթողիկոսութիւնը. անոր Թեմը անցաւ Ռուբինոյ հայոց պատրիարքութեան:

ԱՂՈՒԱՆՔԻ-ԳԱՆՁԱՍԱՐԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ

Հին Հայաստանի Արցախի եւ Ուտիք գաւառները ծանօթ են Աղուանք անունով:

Աղուանքի, Վիրահայոց, Գուգարաց եւ Փայտակարան նահանգներու վրայ բոլորէ կարգուած էր Մազքացիներու Սանատրուկ Արշակունին:

Գրիգոր Պարթեւ Հայրապետ խորհրդակցելով Տրդատ Թագաւորին հետ Գրիգորիս Պարթեւը (295-337) կաթողիկոս կը ձեռնադրէ Աղուանից Աշխարհին համար, որպէս զի ան Գրիստոնէութիւնը առաւել եւս տարածէ ու կազմակերպէ յիշեալ տիրոջներուն մէջ:

Լուսաւորիչի թոռնիկը Գրիգորիս՝ տեղագին աշխատանքի կը լծուի ու իր քաղաքներէն շնորհիւ դարձի կը բերէ հեթանոսներ: Անոր քաղաքներէն կանգ կ'առնէ 337ին: Գրիգորիս Հայրապետ դաւադրութեամբ կը նահատակուի Սանատրուկ Արշակունիի գիտակցութեամբ, որ միանալով հայ բոլորներուն, ապստամբած է Տրդատի իշխանութեան դէմ դրդումովը Պարսից Շապուհ Արքային: Գրիգորիս Պարթեւի մարմինը թաղուած է Ամարաս Գիւղի եկեղեցւոյ կից: Շուշիի Ամարասու վանքը կոչուած է իր անունով:

Մեսրոպ Մաշտոց Աղուաններու համար եւս գիրքեր յօրինած է Բենիամինի օգնութեամբ: Աղուաններու եկեղեցական արարողութիւնն ու ժամերգութիւնը հայերէնով կը կատարուէր:

Դուինի Բ. ժողովէն (551) ետք, Աղուանից եպիսկոպոսութիւնը կաթողիկոսութեան վերածուեցաւ միշտ ենթակայ մնալով հայոց հայրապետութեան: Անոնք հայոց կաթողիկոսէն կը ստանային իրենց ձեռնադրութիւնը ու կը կրէին «Կաթողիկոս Աղուանից, Լիւնաց եւ Զոգա» տիտղոսը:

Աղուանքի առաջին կաթողիկոս Աբաս (552-596) իրեն աթոռանիստ ընտրեց Պարտաւ մայրաքաղաքը:

1240էն սկսեալ կը գործնայ Գանձասարի եպիսկոպոսական աթոռին հեղինակութիւնը, որուն վրայ ժառանգաբար քաղմած էին Հասան Ջալալեանները:

Ժ.Գ. դարի վերջաւորութեան Գանձասարը կը դառնայ Աղուան եկեղեցւոյ կաթողիկոսարանը եւ այնուհետեւ Աղուանքի կաթողիկոսութիւնը կը կոչուի Գանձասարի կաթողիկոսութիւն, սակայն միշտ ենթակայ մնալով էջմիածնի կաթողիկոսութեան: 1815ին, Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան խնդրանքով ու ցարական կառավարութեան հրահանգով վերջ կը գտնէ Աղուանքի-Գանձասարի կաթողիկոսութիւնը, որուն ենթակայ թեմերը կը միացուին էջմիածնի Աթոռին:

Աղուանք-Գանձասար թեմը եղած է Ղարաբաղի հայ մելիքներու հոգեւոր եւ ազատագրական շարժումներու կեդրոնը:

ԱԼԱԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ

(Շարունակելի)